

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

**MUZEJSKI
VJESNIK**
11

YU ISSN 0350-9370

**MUZEJSKI
VJESNIK**

11

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

(Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kutina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice i Virje)

TEHNIČKO UREDNIŠTVO

Ljerka Albus, Antica Bregović, Miroslav Klemm, Magdalena Lončarić, Darko Sačić

Urednik: Darko Sačić

Naslovna stranica: Darko Sačić

Muzejski vjesnik izlazi jedanput godišnje. Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo.

Za sadržaj tekstova odgovaraju autori.

Glasilo solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

Nakladnik:

Gradski muzej Varaždin

Za nakladnika: Darko Sačić

Tisak: NIŠRO Varaždin

Broj 11 — Ožujak 1988.

God. XI

Naklada 800 komada

Naslovna stranica: Detalj s izložbe »Sportski kostim nekad i danas«, biciklistkinja
1898. g.

Prijevod: Doris Baričević, Ljerka Perči, Oka Ričko, Marina Šimek

ma i sl., a mogućnosti nam nisu dozvoljavale veći obim istraživanja u ovoj fazi.

Ako bi se prihvatila koncepcija potpunog istraživanja ostataka kaštela neophodno je otkopati sav urušeni materijal iz prostorija da bi se došlo do razine poda. Poslije toga došla bi na red treća faza koja uključuje konzervaciju i djelomičnu rekonstrukciju. Imajući uvid u sve specifičnosti lokaliteta očito je da potrebe adekvatne zaštite prelaze križevačke mogućnosti što se financiranja tiče. Zajedno sa stručnjacima za zaštitu spomenika moralo bi se naći najpovoljnije rješenje kako bi se najnoviji nalaz mogao prezentirati u sklopu postojećih ostataka Velikog Kalnika.

Sam kaštel građen je na padini ispod Velikog Kalnika uz jedan zaravnjeni plato koji je očito bio u funkciji objekta. Zbog najbolje mogućeg prilaza tu je bio vjerojatni ulaz, iskazan u tlocrtu kao prigradnja uz osnovni izduženi pravokutni oblik, ali još uvijek nedovoljno determiniran u ovoj fazi istraživanja (sl. 1).

Na sjeverozapadnoj strani bile su najmanje dvije prostorije za stanovanje (s vapnenom žbukom). Točan izgled objekta na jugozapadnoj strani, a time i broj prostorija, nije moguće utvrditi jer preko tog mjesta prolazi seoski put koji je uništio ostatke građevine, a u donjem dijelu uništenje objekta izazvano je vjerojatno upotre-

bom mehanizacije kad je vlasnik želio izravnati teren.

Debljina zidova kreće se od 70 — 100 cm. Gornje prostorije povezane su vratima s jednim većim središnjim prostorom (prostorijom), za koju je teško reći da li je bio natkriven, ali se može pretpostaviti da se radi o dvorišnom dijelu objekta. Na njega se s donje, jugoistočne strane nastavlja dugi, 2 metra široki hodnik i još jedan niz prostorija. Jugoistočni ugao završava kružnom kulom.

Na istočni vanjski zid dograđene su dvije kvadratične niše. Gornja, koja se nalazi u produžetku spomenutog hodnika imala je i jedan uski otvor. Njihova namjena još je nedovoljno jasna, ali treba naglasiti da smo u njima pronašli mnoštvo keramičkih ulomaka i razbijenog stakla, željeznih kovanih čavala i dr.

Ukupna dužina objekta s kružnom kulom iznosi 35 metara, a širinu ne možemo točno utvrditi jer se dalje od njegove polovice zidovi ne mogu pratiti.

Iako je ostalo još mnogo nepoznata u pogledu izgleda tlocrta objekta radove na otkrivanju kaštela završili smo u prvoj polovici 10. mjeseca, nakon što smo iscrpili financijska sredstva za tu namjenu. Dugujemo zahvalnost Skupštini općine i SIZ-i kulture i informiranja općine Križevci koji su interventnim sredstvima omogućili istraživanja.

Zorko Marković, Muzej grada Koprivnice

NOVI PODACI O GENEZI LASINJSKE KULTURE

*(iskapanje na lokalitetu Seče 1987. godine)**

U nekoliko navrata upozorili smo na neriješene kulturne i kronološke probleme kasnoga neolita i ranog eneolita sjeverne Hrvatske, ali prvenstve-

no sjeverozapadne Hrvatske i zapadne Slavonije, ponajviše zbog rezultata novijih istraživanja u okolini Križevaca, Koprivnice, Bjelovara i Virovitice, te

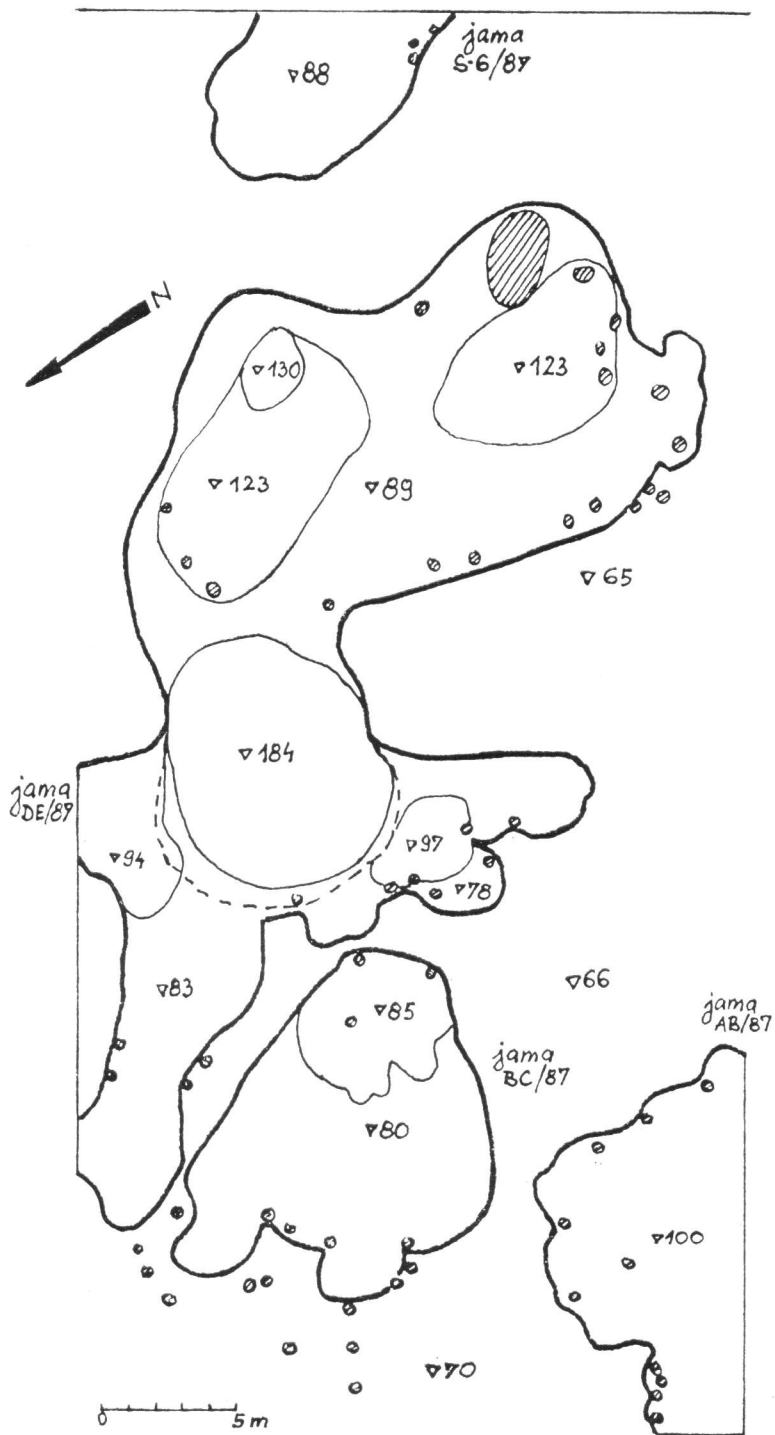
ponovne analize nepubliciranog materijala¹. Izuzetno je značenje započetih iskapanja K. Minichreiter na kompleksu nalazišta u Pepelanama, prvenstveno na tellu Pepelane I. (općina Virovitica), koja su započeta 1985. god. ali do danas nisu nastavljena². Također je posebno važna činjenica da je od jeseni 1987. god. dostupan materijal s iskapanja S. Dimitrijevića u Gornjim Brezovljanima, pa će do danas objavljeni materijal (naime, prve objave) moći biti dopunjen i, nadamo se, uskoro i publiciran što će pomoći razjašnjavanju horizonta kojim započinje kasni neolit, te genezi Seče-horizonta u najzapadnijoj Slavoniji i SZH, a samim tim i razjašnjavanju jednoga dijela baze iz koje izrasta široko rasprostranjena lasinjska kultura³.

U svakom slučaju, kako je to već naglašeno u nekoliko analiza, u genezi lasinjske kulture moramo računati s više različitih faktora koji sasvim sigurno nisu jednako utjecali na svakom području na njezino formiranje.⁴ U novije vrijeme, na temelju novijih istraživanja i kompleksnije analize postojećega materijala, naglasili smo da genezi faktore u lasinjskoj kulturi (prvenstveno na području SRH, tj. od Vučedola na istoku do okolice Ogulina — Čakovac kod Josipdola — na zapadu) možemo podijeliti u tri osnovne grupe: 1. lendjske i sopotske osnove; 2. vinčanske i butmirske; 3. hvarsko-lisičićke osnove.⁵

Kako smo u naprijed navedenim radovima ukazali, u genezi lasinjske kulture važnu ulogu je imao i lokalitet Seče kod Koprivnice, koji pripada istom vremenskom i kulturnom horizontu kao naprijed navedene kulture, odnosno kompleksi kultura (kulturnih grupa). Kasnije smo, zbog rezultata istraživanja na Pepelanama, taj vremenski i kulturni horizont nazvali kulturom Pepelane—Seče, budući da je na osnovi stratigrafskih pokazatelja, analize materijala, pa i djelomice radiokarbonskog datuma (v. naprijed) postalo jasno da se ova pojava mora datirati u kasni neolit, tj. neposredno nakon egzistencije brezovljanskog tipa sopotske kulture, i u rani eneolit, tj. neposredno prije egzistencije lasinjske kulture. Osim na lokalitetima Seče i

Pepelane I, materijal istih ili vrlo sličnih karakteristika nalazi se na lokalitetima Karane i Grabrovac kod Križevaca (iskapanja Z. Homena), te Letićani kod Bjelovara (stariji nalazi, djelomice publicirani od S. Dimitrijevića), a vrlo srodni i na Kamengradu južno od Koprivnice⁶. Za stariji dio ovoga vremenskog i kulturnog horizonta (koji je, između ostalog, okarakteriziran i većim brojem tankih slikanih posuda klasično-lendjskog tipa) dobivena je s Pepelana I. radiokarbonska analiza u Institutu »Ruđer Bošković« u Zagrebu (datum: 16. 5. 1986.). Ukupan broj godina starosti pougljenjenog drveta iznosi 5900 ± 110 BP, tj. oko 3950 \pm 110 godina p.n.e. Taj datum je prema analogijama apsolutno prihvatljiv. Međutim, dendrokronološka korekcija sasvim mijenja situaciju jer daje 600 godina veći broj⁷, što je vrlo teško prihvatiti, naročito s obzirom na velik broj datuma koji negiraju istovremenost Pepelana I. i završetka starčevačke ili trajanja linearno-trakaste keramike⁸.

God. 1987. nastavljena su istraživanja na lokalitetu Seče. Otvoreno je ukupno šest sondi (površina 151 m²), a najzanimljiviji rezultati odnose se na pronalaženje sjevernog završetka eneolitskog naselja, te na jamski sustav istočno od sonde koje su postavljene na njivi V. Stunje 1980. god.⁹ U sondama 5 i 6 otkriven je, naime, sustav zemunica i ostalih jama. Tu su registrirane jame AB, BC, DE i S-6, sve s tragovima kolčeva koji su držali nekakvu krovnu konstrukciju (v. sl. 1). Najveći istražen objekat je jama DE/87 koja je u istraženom dijelu duga oko 8 m, s najvećom širinom oko 4 m i najvećom dubinom ukopanog dijela na 184 cm. Na istočnom dijelu ove zemunice nalazio se trag velikog trupca, dok su ostali kolčevi-nosači tanji. U njezinu središnjem dijelu nalazilo se ognjište (zapečeni sloj zemlje s crvenim i crnim proslajima), a tu je zemunica bila i kupolasto ukopana. Po tome dijelu pokazuje se da je bilo moguće njezino korištenje u dva maha, ali to vertikalno-stratigrafski odnosi demantiraju: od površine do oko 20—30 cm nalazi se sloj recentnog humusa koji se preorava (sivkasta zemlja); nakon toga slijedi sloj maslina-

Sl. 1 — Plan sondi 5 i 6

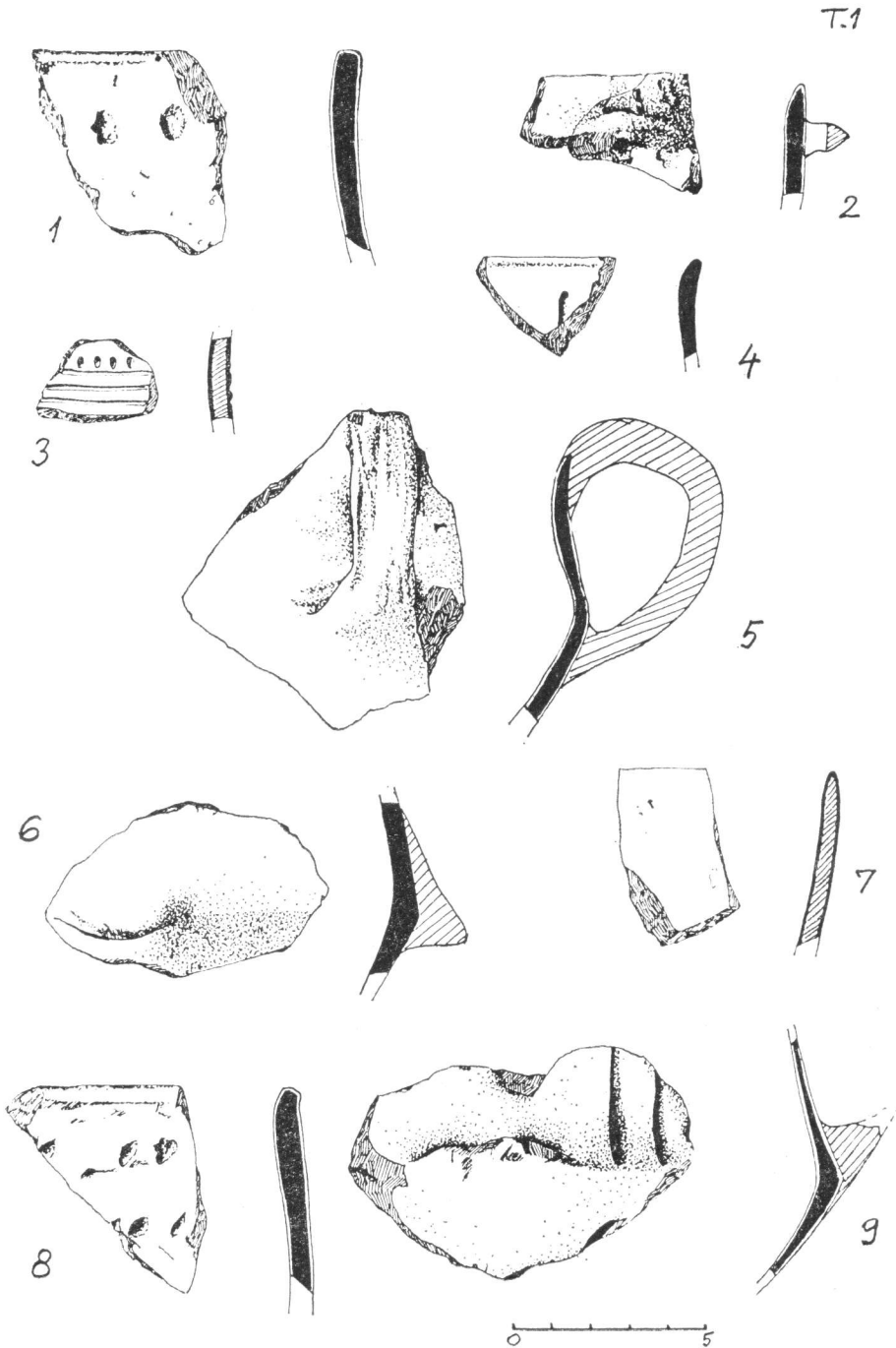
stosive zemlje s nešto ugljena i keramike, debeo od 25 do 40 cm, jače nabijen; iz toga sloja, u sloj žutoga pijeska i žute zemlje izmiješane s njim, ukopani su jamski objekti, te je nivo ukopavanja tih jama 55—65 cm.

Pri kraćoj analizi materijala valja napomenuti jednu zanimljivu činjenicu: premda se na površini i u sloju oranja nalazilo i keramičkih ulomaka »prave« lasinjske fature i ukrasa¹⁰, te premda je do danas otvoreno blizu 500 m² površine, niti u jednom slučaju među brojnim jamskim objektima nije registriran niti jedan koji bi pripadao »čistoj« lasinjskoj kulturi. S obzirom na najnovije nalaze, tu činjenicu svakako valja imati na umu.¹¹

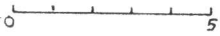
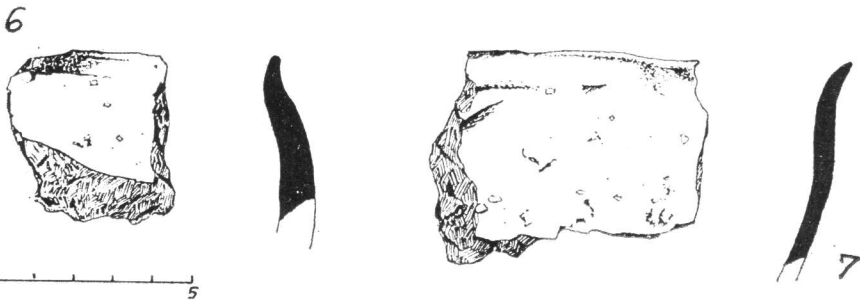
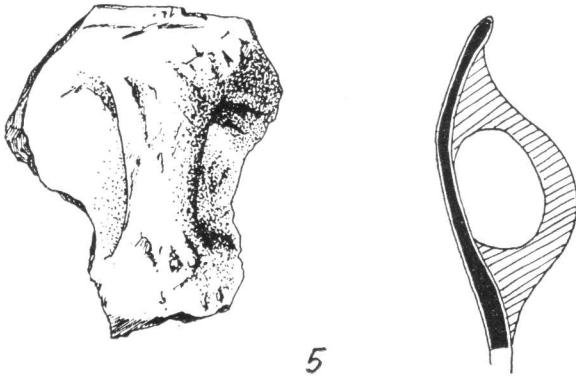
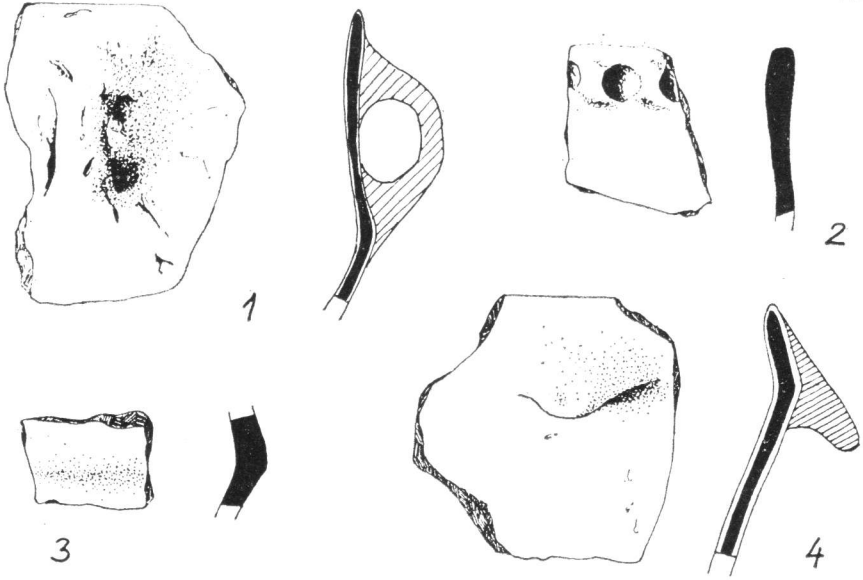
Najnoviji materijal iz jamskih objekata je naročito zanimljiv jer izrazito povezuje kasnoneolitsko-ranoeneolitske tradicije s lasinjskim načinom ukrašavanja i oblikovanja. Gruba keramika je uobičajene fature, boje i ukrasa, isto kao i ona prijelaznog karaktera, koja se ponekad može izdvojiti. No, dio nalaza koji bi mogli spadati u kategoriju prijelazno-fine keramike očit pripada finoj keramici, ali je u toku vremena uništen gornji uglačani sloj ili je smrzavica izgrizla površinu (ili se radi o kiselom tlu). Boja posuda kod boljih primjeraka je različita i varira od crvene, oker i sive do crne. U fakturi se uvijek nalaze primjese pijeska. Među oblicima posebno upozoravamo na čaše s vertikalno probušenom ušicom blizu oboda (T. 1 : 2), lonce i lončice s drškama malo ispod oboda (T. 2 : 1,5), vrčice ili vrčve s drškom do oboda ili malo iznad njega (T. 1 : 5), terine sličnog oblika (T. 1 : 9), te na bikonične zdjele s manje ili više ugnutim donjim dijelom i ponekad s izrazitom jezičastom aplikacijom na prijelomu posude (T. 1 : 6, T. 2 : 3,4). Od ornamentata valja spomenuti vertikalne žljebljene linije (T. 1 : 4,9), horizontalne i kose nizove linija koje prate kapljičasti zarez (T. 1 : 3), te već spomenute jezičaste aplikacije. Govoreći o jezičastim aplikacijama na lasinjskom posuđu, moramo se kratko osvrnuti na njihovu genetsku podlogu na prostoru SZH i zapadne Slavonije: naime, analizom različitoga materijala, od onoga početno-kasnoneolitskog do onoga u horizontu Vinče D (tj. mate-

rijal s tella Pepelane I.), uočavamo jednu pravilnu razvojnu liniju. Radi se o pseudo-drškicama u obliku ljudske ruke s različitim brojem prstiju, kakve se nalaze u Gornjim Brezovljanima i kasnije u Pepelanama¹²: te ručice postavljene su **uvijek** na isti način kao kasnije jezičaste aplikacije, te očit predstavljaju prototip ovim drugima. Time, naravno, ne mislimo negirati ulogu i utjecaj različitih okruglih ili šiljatih aplikacija na postanak toliko karakterističnih jezičastih, ali smatramo da je razvojni slijed očitiji u prvoj vrsti.

Premda su u novopronađenom materijalu zastupljene obje vrste materijala, moramo konstatirati da se nikaako ne radi o »pravoj« lasinjskoj kulturi, nego o jednom prijelaznom razdoblju između kulture Pepelane—Seče (i to njezine najkasnije faze) i rane lasinjske kulture, te da se radi o fazi koju možemo s punim pravom nazvati »protolasinjskom« u najužem smislu. Kompletna analiza materijala i kasnija istraživanja ovoga i ostalih nalazišta razjasnit će i prijelazno razdoblje, tj. najraniji dio prvoga stupnja lasinjske kulture. Ostaje samo da priopćimo najnoviji radiokarbonski datum vezan uz ovo razdoblje i ovo nalazište (naime, lokalitet Seče): 22. 12. 1987. god. analiziran je primjerak pougljenjenog drveta iz jame DE/87 (donji slojevi) kod dr. Bogomila Obelica (Institut »Ruđer Bošković«, OOUR Fizika, energetika i primjena) iz Zagreba; rezultat analize je slijedeći: 4450 ± 150 god. BP, a s dendrokronološkom korekcijom 2860—3160 god. p.n.e. Prema tome uzevši u obzir datume iz kasnoneolitsko-ranoeneolitskog razdoblja u koji se mogu datirati dvije skupne grobnice u Ajdovskoj jami (od 3675 do 3175 god. p.n.e.), te predloženog datuma za Lengyel III. horizont (3300/3200. god. p.n.e.), datuma za Epilengyel-horizont u Donjoj Austriji (Keutschacher-See, I.K. i II.K.: 2950 i 3220 god. p.n.e.), te datume za lasinjsku kulturu koje smo predložili u posljednje vrijeme prema analogijama (između 3200 i 2700 god. p.n.e.), smatramo da je ovaj datum (tj. njegova gornja granica) sasvim realan za datiranje početne faze lasinjske kulture, što potvrđuje i pronađeni materijal.¹³

T. 1 — Jama DE

T. 2 — *Jame BC, DE, AB*

BILJEŠKE:

- a. Crteži uz ovaj tekst: Z. Marković
1. v. npr. Z. Marković, Podravski zbornik 79, Koprivnica 1979, 97 i d.; Isti, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 8, Ljubljana 1980, 27 i d.; Isti, Znanstveni skup Karlovac 1983, Izd. HAD 11, Zagreb 1986, 19 i d.; Isti, VAMZ 3, ser. 18, Zagreb 1985, 1 i d.; Isti, Katalog 40 god. istr. SZH, 1986, 7.
 2. K. Minichreiter, Obavijesti HAD 1, Zagreb 1986, 13—16; Isti, Znanstveni skup Koprivnica 1986 (u pripremi za tisak)
 3. Zahvaljujem kolegi Z. Homenu iz Gradskog muzeja Križevci na uvidu u materijal.
 4. v. npr. pregled mišljenja, od Pittionija, J. Koroseca, T. Bregant, do S. Dimitrijevića, S. Batovića, N. Kalicica i dr. u: S. Dimitrijević, Praistorija jugoslavenskih zemalja 3, Sarajevo 1979.
 5. Z. Marković, Izd. HAD 11, Zagreb 1986.
 6. Z. Marković, Podravski zbornik 87, Koprivnica 1987, 142—143; Z. Homen, Katalog 40 god. istr. SZH, 93; Z. Marković, Problem kontinuiteta stanovništva i kultura sjeverne Hrvatske od ranoga neolita do početka brončanog doba (rukopis).
 7. za datum: K. Minichreiter, Znanstveni skup Koprivnica 1986; za analogije vinčanskim datumima: J. Chapman, BAR 1, S. 117/11, Oxford 1981, Fig. 9.
 8. A. Benac—M. Garašanin—D. Srejić, Praistorija jugoslavenskih zemalja 2, 636—637; J. Chapman, o. c. Diagram A; P. J. R. Modderman, Int. Koll. Nové Vozokany 1981, 179, Abb. 2; J. Pavúk—S. Šiška, 10. Int. Congress Mexico 1981, Fig. 1.
 9. za 1980. god. v. Z. Marković, Podravski zbornik 81, Koprivnica 1981, 193 i d.; god. 1987. iskapanje Muzeja grada Koprivnice ponovno je vodio Z. Marković, a u ekipi su bili V. Kolarek (domar i pomoćni preparator) i F. Horvatić (direktor).
 10. Z. Marković, Podravski zbornik 79, Koprivnica 1979, T.3: 14, 15.
 11. Z. Marković, Katalog 40 god. istr. SZH, 1986, 95; Isti, Obavijesti HAD 3, 1987 (u tisku).
 12. S. Dimitrijević, Praistorija jugoslavenskih zemalja 2, T. 52: 10; K. Minichreiter, Obavijesti HAD 1, 1986.
 13. Ajdovska jama: M. i M. Horvat, Poročilo 12, 1984, 29; Lengyel III; J. Pavúk—S. Šiška, o. c. Fig. 1; Epilengyel: E. Ruttkay, Das Neolithikum in Niederösterreich, Wien 1985, 81; Z. Marković, Katalog 40 god. istr. SZH, 1986, 7.

Zorko Marković, Museum der Stadt Koprivnica

NEUE ANGABEN ÜBER DIE GENESE DER LASINJA-KULTUR

(Ausgrabung des Fundortes Seče 1987)

Im Jahr 1979 von Museum der Stadt Koprivnica angefangenen Ausgrabungen des Fundortes Seče wurden im Jahr 1987 fortgeführt^{1-3,6}. Dabei wurden sowohl die Funde entdeckt, die die spätneolithische-früheneolithische Peplane—Seče Kultur mit der mittelneolithischen Lasinja-Kultur verbinden (T. 1, T. 2), als auch das Wohn- und Arbeitgrabensystem in der Siedlung (Sl. 1 — Abb. 1). Die C¹⁴ Analyse eines Kohlenstückes aus der Grube DE/87 (durch den Dr. Bogomil Obelić aus dem Institut »Ruđer Bošković« in Zagreb am 22. 12. 1987 durchgeführt) ergab das Datum um 4450 ± 150 Jahre BP, und mit der dendrochronologischen Korelation erweiter sich dieses Datum zwischen den Jahren 2860 und 3160 v. Chr. Für die etwas ältere Schicht von tell Peplane I gilt, ohne die dendrochronologische Analyse, das Datum um 3950 ± 150 Jahre v. Ch⁷.

Übersetzung: Oka Ričko